

1. Kutatás

A kutatási projekt a jelentés és a megértés filozófiai problematikáját vizsgálta három filozófia tradíció, az analitikus filozófia, a fenomenológia, és hermeneutika keretén belül. A kutatás keretében létrejött művek tematikailag két (nem teljesen diszjunkt) csoportba sorolhatók. Az egyik csoportba a jelentés és a megértés fogalmának általános problémáival foglalkozó művek tartoznak, a másikba olyanok, amelyek bizonyos jelentéselméleti illetve megértés-elméleti koncepciókat alkalmaznak különféle filozófiai problémák kezelésében, valamint filozófiai és irodalmi szövegek értelmezésében. Az előbbi csoportba elsősorban Forrai, Ambrus, Farkas, Szegedi, Schwendtner munkái, az utóbbiba Huoranszki, Schmal, Mezei, Nyíró, Veres, Bognár és Gáspár munkái tartoznak.

A jelentés és a megértés általános problémáira koncentráló kutatások az alábbi témák köré szervezhetők.

- (1) A nyelv szerepe. Mi a viszony a nyelvi és nem-nyelvi megértés között?
- (2) Az interszubsztektivitás. Mi biztosítja az egyének és kultúrák közötti megértést?
- (3) A jelentés meghatározottsága. Milyen tényezők korlátozzák az értelmezés szabadságát?
- (4) A holizmus és a hermeneutikai kör. Mennyiben holisztikus jellegű a megértés? Vannak-e önállóan értelmezhető kisebb egységek? Mely pontokon kezdődhet el az értelmezés?

- Az általános jelentéselméleti illetve megértés-elméleti problémákra koncentráló kutatók a következők témákkal foglalkoztak.

Forrai vizsgálódásainak középpontjában a fogalmi szerep szemantika állt, mely az egyes kifejezések jelentését a következtetésekben betöltött szerepük révén elemzi. Az ezzel a megközelítéssel kapcsolatos problémákra – az interszubsztetív megértés lehetősége, a referencia és a fogalmi szerep kapcsolata – új típusú megoldást javasolt. E szerint a jelentés nem azonosítható a fogalmi szereppel, hanem egyfajta társadalmi konstrukció, amelyet ugyanakkor az egyéni elmékben lévő fogalmi szerepek határoznak meg. Kritikailag elemezte Robert Brandom fogalmi szerep szemantikáját, melyben a fogalmi szerep a társadalmilag fenntartott következtetési normák összessége. Amellett érvelt, hogy ez összeegyeztethetetlen azzal, hogy a megértést a következtetési szerep egészéhez kapcsolja, hiszen vannak olyan eredeti következtetések, amelyekhez nem kapcsolódnak társadalmi szankciók.

Szintén foglalkozott a tendenciózus szóhasználat érveléstechnikai problémájával. Huoranszkival közösen írott cikkében pedig cáfolta Jennifer Saul felvetését, mely szerint a referencia azonossága olykor nem elégséges a *salva veritate* felcserélhetőséghez, még olyan mondatokban sem, amelyekben nincsenek olyan kifejezések, amelyek intenzionális kontextust teremtenének.

Ambrus kutatásai a jelentést meghatározó tényezők témakörében egyrészt a logikai pozitivisták jelentéselméletekkel foglalkoztak, másrészt az ezekhez kapcsolódó metafizikakritikákkal. Részletesen vizsgálta a jelentéssel bíró és a jelentés nélküli kifejezések megkülönböztetésére tett különféle javaslatokat, illetve ezek összefüggését más alapvető logikai pozitivisták distinkciókkal, így az analitikus/szintetikus megkülönböztetés különféle változataival. Ambrus kutatásai kiterjedtek Carnap megkülönböztetésére a nyelvi kerethez képest külső és belső kérdésekről, illetve ennek szoros összefüggéseire Feigl validáció/vindikáció megkülönböztetésével (valamint az utóbbi megkülönböztetés kapcsolatára Feigl indukcióra vonatkozó nézeteivel). Ezenkívül elemezte a fogalmi szerep szemantika Forrai által javasolt elképzelését; valamint Brandom

fogalmi szerep szemantikáját is tekintetben, hogy mennyire képes az észlelési beszámoló tartalmáról plauzibilisen beszámolni.

Farkas kutatásai a jelentéseméleti externalizmussal illetve internalizmussal kapcsolatban a jelentést meghatározó tényezők témakörébe illeszkednek. Több írásában érvel amellett, hogy az externalizmus, mely szerint mentális állapotaink tartalmának meghatározásában az elméhez képest külső tényezők is szerepet játszanak, összeegyeztethetetlen az első személyű autoritással, tehát azzal a nézettel, hogy a saját elmeállapotainkra vonatkozó tudásunk biztosabb, mint a másokéra vonatkozó tudásunk, azaz, hogy önmagunkat jobban értjük, mint másokat.

Foglalkozott továbbá azzal a kérdéssel, hogy értelmezhetjük-e a mondatok megértését mint proposíciók megragadását. Bírálattal illetve ennek a nézetnek két klasszikus változatát, Frege és Russell felfogását.

Szegedi kutatásainak fókuszában a tárgykonstitúció kanti és husserli elmélet állt. Ezek az elméletek a világ tapasztalás során történő megértésének a mechanizmusát, szerkezetét próbálják leírni, illetve ennek párjaként a tárgyi értelem létrejöttét, szerkezetét. Vizsgálatainak egyik kiemelt témája a tárgyi értelem keletkezésének aktív és passzív aspektusa közötti kapcsolat, az adódás és az alkotás közötti viszony volt. Részletesen elemezte, hogy milyen feszültségek jelennek ezzel kapcsolatban Husserl genetikus fenomenológiájában, s milyen lehetőségek vannak ezek feloldására.

Schwendtner Husserl és Heidegger fenomenológiájában vizsgálta a megértés, nyelv és tapasztalat összefüggéseit. Ezen belül részletesen tárgyalta a reflexió és a megértés viszonyát, a fenomenológia nyelvének problémáit, illetve a fenomenológiai kutatás által kitüntetett tapasztalatok kérdéseit. Elemezte továbbá a nyelv eltérő szerepét Husserlnél és Heideggernél. Megállapítása szerint Husserlnél a nyelv problematikája másodrendű, mivel fenomenológiájának tapasztalati alapját nem nyelvi természetű szemléleti evidenciák jelentik, Heidegger viszont megkísérel túllépni a nem nyelvi tapasztalat – nyelvi kifejezés husserli dichotómiáján, s ennek érdekében a nyelvi és nem nyelvi mozzanatok különbségét magán a tapasztalaton belül határozza meg. Schwendtner vizsgálataiból a megértéssel kapcsolatos heideggeri elméletekről az derült ki, hogy Heidegger megértés fogalma három alapvető jelentésrétegből tevődik össze, melyek szorosan összefüggenek ugyan, de korántsem illeszkednek harmonikusan egymáshoz: (1) pragmatikus megértés, (2) egzisztenciális megértés, (3) létmegértés. E megértésfogalmak párhuzamba állíthatók a *Lét és időben* fellelhető három, egymással nehezen összeegyeztethető emberképpel: (1) az emberi ittlét normatív viszonyoknak alávetett társadalmi lény, (2) az emberi ittlét elszigetelt egzisztencia, amely végső szabadsága révén minden társadalmilag konstituált normativitással szemben áll, (3) az emberi ittlét metafizikai lény, amely – létmegértésének következtében – képes új kötöttségeket, normativitásokat létrehozni.

- A jelentés és megértés-elméleti alkalmazások témakörben végzett kutatások a következők voltak.

Huoranszki a szabad akarat és a cselekvés fogalmát vizsgálta, mind analitikus-jentéseméleti, mind pedig történeti és fenomenológiai szempontból. A kutatás egyik eredménye, hogy a szabad akarat és az intencionális cselekvés fogalmi, bár elválaszthatatlannak tűnnek egymástól, valójában nem azok. A szabad akaratot csak modális fogalmak, a lehetőségek segítségével érthetjük meg, ezzel szemben a szándékos viselkedés aktuális oksági folyamatokat feltételez (nevezetesen a szándék és a viselkedés közti megfelelő típusú oksági kapcsolatot). A szabad akarat és cselekvés téma tárgyalásához szükség volt a diszpozíciók fogalmának részletesen

elemzésére is; erre vonatkozóan Huoranszki az ún. kondicionális elemzés egy új változatát fogalmazta meg.

Schmal kutatásai a megértéssel és a jelentéssel kapcsolatban a 16. és 17. század alapvető szellemi folyamatahoz, a tudományok és a vallás, illetve a politikai és a jog egymástól való elkülönüléséhez, önálló kulturális alrendszerre válásához kapcsolódnak. E folyamatok kontextusában lépten-nyomon felvetődik az a kérdés, hogyan lehetséges ugyanazon jelenséget egyfelől természeti-tudományos fogalomrendszerünkkel, másfelől erkölcsi vagy vallási fogalmainkkal is megragadni; valamint, hogy milyen viszony van e különböző megértési módok között. Ez a probléma a korszakban nem tematizálódott elméleti síkon, hanem inkább konkrét kérdések megfogalmazási módjában öltött testet. Schmal különös figyelmet szentelt ezek közül a teodicea kérdésének. Részletesen elemezte ebből a szempontból Descartes, Malebranche, Arnauld, Leibniz és Bayle műveit. Descartes-nak a filozófia elhatárolásáról tett megjegyzéseit is ebben az összefüggésben értelmezte.

Mezei összehasonlító elemzést végzett a fenomenológiai hagyomány főbb képviselőinek (Brentano, Husserl, Scheler, Heidegger, Sartre, Merleau-Ponty, Levinas) nézeteiről a jelentés és a megértés fogalmával kapcsolatban. Másfelől a jelentésre és a megértésre vonatkozó elméleteket a kinyilatkoztatás értelmének, megragadhatóságának az elemzésében alkalmazta, s felhívta a figyelmet arra, hogy a kinyilatkoztatás bizonyos rétegeinek megértése függ az előzetes megértési struktúráktól. Vizsgálta továbbá a magyar „vallás” szó jelentésének kialakulását, történeti változásait (a „religió” jelentésével kontrasztban), s ennek összefüggését a szó által kifejezett valóság belső dinamikájával.

Nyíró kutatásainak központjában Gadamer megértés fogalma állt. Elemzése szerint a megértés nem reflexív és nem uralható (a játék fogalmával megragadott) mediális történés, melynek során valamely fogalomelőtte és fogalmilag nem kimeríthető, mégis érvényes értelemben részesülünk. Ez az értelemtapasztalat (1) mindig valami már ismertnek az újrafelismerése: mimetikus lényegmegismerés (nem pedig valamiféle meglévő tárgyias valóság leképezése, s nem is teleologikus, kumulatív ismeretbővülés), mely egyúttal (2) előzetes ítéleteinket semmissé téve új horizonthoz, önmagunk újrafelismeréséhez, „ön-tudáshoz” segít, ugyanakkor (3) a végesség, történetiség egyre elmélyülő tudatát, s ezzel a tapasztalatra való nyitottságot építi ki.

Vizsgálta továbbá a „barátság” fogalmának gadameri és arendti értelmezését, másfelől az „idegen” fogalmára vonatkozó elképzeléseket, Simmeltől Derridáig, valamint a megértés és a képzelőerő viszonyát Rorty politikafilozófiai nézeteiben.

Veres kutatásai a magyar filozófiatörténet fontos alakjainak, Böhm Károlynak, Brandenstein Bélának, valamint Zalai Bélának a jelentésre és a megértésre vonatkozó nézeteire irányultak. Külön figyelmet szentelt annak, hogy tanításaik hogyan viszonyulnak a filozófiai hagyományhoz, és a kortárs gondolkodókhöz, elsősorban Husserlhez. Ezen kívül az irodalmi művek jelentésének és megértésének a problémáját is vizsgálta, elsősorban Kundera regényelméletének összefüggésében.

Bognár a kutatás keretében Arisztotelész *A létrejövés és pusztulás* c. művéről és Csehov *Három nővéréről* adott sajátos és eredeti interpretációt, példázva a művek értelmezésének olykor egymástól radikálisan különböző lehetőségeit (Csehov drámáját krimiként értelmezte).

Gáspár Csaba vizsgálódásainak középpontjában a vallási megértés állt. Elemezte, hogy ez miként rendelkezik a hermeneutikai körnek megfelelő szerkezettel, s ez hogyan függ össze a teremtés fogalmával.

2. Rendezvények

A pályázat keretében öt konferenciát szerveztünk. (Ezek programja megtalálható a Filozófiai Intézet honlapján: www.uni-miskolc.hu/~filtort/esemenyek/esemenyek)

Deutungen und Bedeutungen: Weltbilder und der Symbolisierung der Wirklichkeit – Miskolc, 2005. április 6. – társszervező: Österreichische Gesellschaft für organismisch-systemische Forschung und Theorie

A szemantika perspektívái – Budapest, 2005. június 20. – társszervező: MTA Nyelvtudományi Intézete

Verstehen bei Heidegger und Brandom – Miskolc, 2006. szeptember 22-26. – társszervezők: a frankfurti egyetem filozófia tanszéke és a Miskolci Akadémiai Bizottság filozófiai munkabizottsága

Transzcendencia és megértés: Konferencia Emmanuel Lévinas születésének századik évfordulójára – Miskolc, 2007. december 21-22. – társszervezők: Magyar Fenomenológiai Egyesület és a Miskolci Akadémiai Bizottság filozófiai munkabizottsága

Hans-Georg Gadamer: egy 20. századi humanista – Miskolc, 2007. december 17. – társszervezők: a Magyar Filozófiai Társaság hermeneutikai szakosztálya és a Miskolci Akadémiai Bizottság társadalomelméleti szakbizottsága